

МИЛОРАД МИТРАШИНОВИЋ

Формирање народне власти у ваљевском крају после ослобођења 1944. године

Већ од првих дана окупације наше земље стара државна власт у целини се ставила у службу окупатора помажући му у пљачки привредних добара земље и увођењу окупационе власти.

Када је на позив КПЈ народ Србије, заједно са осталим народима Југославије, почео оружану борбу против окупатора, стари државни апарат наставио је своју издајничку улогу. Заједно са окупатором, среска начелства, жандармеријске станице, општинске управе, полиција и други органи старе власти најревносније су извршавали наређења немачких фашиста у борби против устанка српског народа, почев од прогона и хапшења најбољих родољуба и одвођења на присилни рад, па до познатих масовних стрељања десетина хиљада патриота у многим местима широм целе Србије.

Због тога је, од првих дана оружана борба народа против окупатора, истовремено била повезана и са разбијањем старе државне и од народа омрзнуте власти. Имајући у виду ту чињеницу као и потребу стварања перспективе народним масама за успостављање нове привремене власти, ЦК КПЈ одмах у првим данима устанка даје директиве за оснивање и на окупационим и на ослобођеним подручјима одбора народноослободилачког фронта, касније названих „народноослободилачки одбори.”

Када је Ваљевски партизански одред 4. септембра 1941. године уништио немачки гарнизон и ослободио Крупањ, већ 5. септембра одржан је велики народни збор на коме је изабран Срески народноослободилачки одбор. Први декрет нове народне власти доноси „наређење” о обустави рада и укидању свих органа старе власти и формирање народне страже као извршног органа нове власти и чувара личне и имовинске безбедности грађана. Сличан процес стварања, народноослободилачких одбора био је и у осталим ослобођеним крајевима.

Собзиром да је развој народног устанка добијао све шире размере у целој земљи, ЦК КПЈ сматрао је потребним да одреди линију даљег развоја устанка као и конкретније поставке о физиономији

нових народних органа власти и о њиховој политичкој улози у развоју устанка односно проширење политичке базе народноослободилачке борбе. У вези са тим одржано је партијско саветовање у Столицама (код Крупња) на коме су постављене основе даљег развоја устанка као и развој нове народне власти на ослобођеним територијама. На основу тих закључака „Борба” од 19. октобра 1941. године, пише да „Народноослободилачки одбори морају постати истински привремени носиоци власти”. У чланку су изнете основне поставке о значају и задацима народноослободилачких одбора на ослобођеним територијама у коме се, поред осталог, нарочито истиче нужност настајања нове власти и одређује њен карактер:

„У крајевима који су победоносним развојем народног устанка очишћени од окупатора стварају се данас нови органи власти, непосредно и слободно бирани од самог народа — народноослободилачки одбори. . .

Интереси народноослободилачке борбе, интереси рата који данас водимо против окупатора и домаћих изрода који им служе, захтевају да се све стави у службу фронта, да се униште све базе непријатеља а нашим борцима обезбеди сигурна позадина у ослобођеним подручјима. . . Зато је потребно стварати посебне, нове органе народне власти. А ти органи то су народноослободилачки одбори. Ти одбори бирају се слободно и непосредно од самог народа и на тај начин они су у стању да раде заједно са њима и уз њихово поверење.

Народноослободилачки одбори данас још немају свуда карактер носоца власти, али га они морају добити. Они су данас носиоци власти, истина привремени носиоци” . . .

У чланку се нарочито истичу задаци народноослободилачких одбора да на ослобођеној територији обезбеде ред у позадини, да организују снабдевање и исхрану становништва и привредни живот позадине и да свим својим средствима учвршћују везу фронта и позадине.

Закључци саветовања у Столицама имали су далекосежан значај у правилном усмеравању процеса стварања и развоја нове народне власти на ослобођеним територијама у земљи а посебно западној Србији која је била цела слободна од септембра скоро до краја 1941. године. Народноослободилачки одбори као органи борбеног јединства народа против окупатора, на ослобођеној територији постепено су преузимали, односно вршили су све функције власти. Они су организовали снабдевање војске и становништва, саобраћај, прихват и смештај избеглица, развијали политичку активност на јединству народа против окупатора, борбу против пете колоне и др.

На ослобођеној територији ОК КПЈ Ваљево, највећи број народноослободилачких одбора основан је у септембру 1941. године. Тада је устанак имао највећи замах, и окупатор је трпео све веће губитке. Народноослободилачки одбори су, углавном, покривали подручја бивших општина. Међутим, при стварању одбора није се ишло строго по старим општинама већ су они образовани зависно од услова и потреба.

Делатност народноослободилачких одбора значила је почетак рада нове револуционарне власти која је имала задатак да успостави и регулише нове односе међу људима. Они су организовали широку акцију прикупљања хране, оружја и остале помоћи за партизане. Народнаослободилачки одбор у Поћути формирао је народну стражу од 20 људи која је имала задатак: да чува ред и мир на слободној територији општине, да чува државну шуму, да хвата шпијуне, да легитимише сва непозната лица, да хвата лопове, да стражари на извиђачким местима и др. Свакодневне борбе нису омогућавале да се НОО-и баве неким привредним активностима. Више су се оријентисали на помоћ породицама у прикупљању усева и сл.

Народ је давао своје поверење НОО-има и у данима када су се партизански одреди повукли са слободне територије. Губитком слободне територије, при повлачењу партизанских јединица из овог краја, окупатори и њихове слуге чинили су све да униште новостворену народну власт у време општег народног устанка. Велики број чланова НОО-а и активиста био је стрељан, интерниран, уништаване су њихове породице и имовине. На територији ОК КПЈ Ваљево за све време окупације било је основано преко 60 НОО-а. Већина њих, после одласка партизанских јединица у Босну смањила је активност или престала са радом. Међутим њихову улогу и све оно што је требало да обављају, у новим условима, понекад су вршиле партијске организације и активисти. Терор окупатора и њихових сарадника није онемогућно да се и у периоду (1942—1944.) на територији ОК КПЈ Ваљево формира један број НОО-а који су радили под изузетно тешким околностима.

Ослобођење ваљевског краја у другој половини септембра 1944. године, омогућило је формирање и обнову рада народноослободилачких одбора. Процес формирања и развоја народне власти на овом подручју истоветан је с развојем народноослободилачких одбора у Србији. Не само да су НОО-и формиран по местима, већ је значајно истаћи и то, да су они стварани, поступно, зависно од ослобођења појединих делова њене територије. У граду Ваљеву и селима ваљевског краја стварање НОО-а настаје у другој половини септембра 1944. године, односно ослобођењем града (18. септембра 1944. године.).

У то време основу за њихово формирање и рад чинили су, поред првих упутстава објављених у ужичкој „Борби” 1941. године и Фочанских прописа и других докумената које су издали Врховни штаб НОВЈ и АВНОЈ на Првом и Другом заседању, и прописи које је издао Главни народноослободилачки одбор Србије у првој половини 1944. године. Осим овога, председништво Антифашистичке скупштине народног ослобођења Србије доноси 1. децембра 1944. године „Одлуку о устројству и пословању народноослободилачких одбора и скупштине демократске Србије.” Њоме се успостављају сеоски (месни), општински, односно рејонски НОО-и као основне јединице народне власти и градски, срески и окружни народноослободилачки одбори као виши степени народноослободилачке власти.

- Окружни народноослободилачки одбор за округ ваљевски;
- Срески народноослободилачки одбор за срез ваљевски;
- Градски народноослободилачки одбор за град Ваљево;
- Месни народноослободилачки одбори:

1. Брезовице	18. Петница
2. Вујиновача	19. Дивци
3. Ребељ	20. Попучке
4. Тубравић	21. Ровни
5. Совач	22. Клинци
6. Стубо	23. Белошевац
7. Јабланица	24. Жабари
8. Златарић	25. Котешица
9. Седлари	26. Доња Грабовица
10. Лесковице	27. Горња Грабовица
11. Лелић	28. Раћево село
12. Сушице	29. Бранковина
13. Сандаљ	30. Бабина Лука
14. Драчић	31. Забрдица
15. Дегурић	32. Јошева
16. Бачевци	33. Лозница
17. Пријездић	34. Лукавац
	35. Рибари

ДЕЛАТНОСТ ОКРУЖНОГ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ ОДБОРА ЗА ОКРУГ ВАЉЕВСКИ

Окружни НОО за округ ваљевски формиран је 24. септембра 1944. године. Његово формирање, свега шест дана после коначног ослобођења Ваљева, условљено је потребом организовања рада на обнови и формирању нове власти на подручју које обухвата округ.

За председника Окружног НОО изабран је Живота Бермановић, адвокат, а за секретара Милорад Милатовић, адвокатски приправник.

У времену непосредно после ослобођења Ваљева, па до коначног ослобођења земље, 15. маја 1945. године, поред рада на подизању привредног, социјалног и културног напретка овог подручја, целокупан рад ОНОО-а био је, пре свега, усмерен интересима и циљевима народноослободилачке борбе.

У приоритетне задатке нарочито спадају:

1. организација народа за борбу против непријатеља народа Србије и Југославије, дизање борбеног духа, пожртвовања и дисциплине;

2. брига за привредну и радну помоћ народа Народноослободилачкој војсци и организација те помоћи;

3. брига за јавни ред и безбедност становништва;
4. организација прехране становништва, нарочито породица палих, заробљених, интернираних и мобилисаних бораца, инвалида, избеглица, погорелаца и свих жртава терора окупатора и њихових помагача;
5. старање за обнову, суделовање при утврђивању злочина и штете коју је проузроковао окупатор и његови помагачи;
6. заштита и чување јавне имовине сваке врсте која се стално или привремено налази на подручју народноослободилачког одбора;
7. надзор над индустријским предузећима која су важна за снабдевање војске и народа;
8. надзор и утврђивање цена, спречавање црне берзе, шверца и трговине са непријатељем;
9. надзор над пословањем извршних одбора среских народноослободилачких одбора.

Према прописима Главног НОО-а Србије, који су били на снази у време формирања нове власти на овом подручју, Окружни НОО састојао се из Скупштине и Извршног одбора.

Скупштину ОНОО-а чинили су сви у округу за њу изабрани посланици, а прву седницу скупштине сазива Председништво Главног НОО Србије.

Извршни одбор ОНОО-а, кога бира Скупштина из своје средине, састоји се од председника, потпредседника, секретара и броја одборника који одговара величини округа, а најмање од 10 чланова.

Организациона структура Окружног НОО постављена је одсецима, а на челу сваког одсека налазио се руководилац одсека.

Постојали су следећи одсеци:

1. Управни	6. Социјални
2. Судски	7. Војни
3. Финансијски	8. Саобраћајни
4. Технички	9. Санитетски
5. Привредни	10. Културно-просветни.

1. **Управни одсек**, обављао је неопходне послове раније управне власти. Нарочито се старао о одржавању реда и поретка и личној и имовинској безбедности грађана. Решавао је грађанске спорове; вршио реквирирања за потребе ослободилачке војске; прикупљао ствари народног и државног власништва до којих су појединци дошли на незаконит начин; издавао путне објаве за путовање возом и обављао све остале послове који не спадају у делокруг осталих одсека.

Два основна задатка овог одсека била су: на сваки начин очувати јавну безбедност у округу и обезбедити снабдевање војске свим потребама од којих је зависило успешно вођење рата. Да би се ово остварило требало је организовати народноослободилачке одборе у свим местима овога округа. Стога је Окружни НОО одмах по своме

избору и конституисању предузео све потребне мере, да се народна власт формира у свим срезовима, општинама и местима. Образовани су срески одбори: ваљевски у Ваљеву, подгорски у Каменици, тамнавски у Убу, колубарски у Мионици и посавски у Обреновцу. Исто тако образовани су општински и сеоски (месни) НОО-и у свим општинама и местима овога округа.

Служба јавне безбедности није се могла замислити без извршних органа народне власти. По свим селима и општинама организоване су сеоске и општинске страже. Управни одсек настојао је да се што пре при сваком НОО-у оснује народна милиција, јер су мање четничке групе у појединим селима нападале и пљачкале становништво, а често нису презали ни од убистава појединих активиста . . . Тако на пример, четничке тројке убиле су Благоја Плећића председника НОО-а у Каменици и Живорада Стевановића, члана НОО-а из Драгијевице. У сукобу са четницима 18. децембра 1944. године у селу Брежђу погинуо је Бранко Бурин, политички комесар партизанске чете из Мионице.

За релативно кратко време, до 1. јануара 1945. године, народна милиција похватала је и предала надлежним властима преко 50 четника, међу којима су се налазили: Драгутин Недељковић „Гута“ из Мионице, полицијски агент, и Милутин Бокић, агент специјалне полиције из Београда.

2. **Судски одсек**, вршио је судске послове: потврде тестамената и уговора; старатељске послове; решавао грађанске спорове и судио по кривицама које су ван делокруга рада војних власти. Водио је бригу о очувању судских архива, оснивању земљишних књига, а одлучивао је и о додељивању станова.

3. **Финансијски одсек**, старао се о обезбеђењу имовине свих одсека, као и целокупне народне имовине у округу (бивше државне, окружне, среске, градске и сеоске).

Водио је бригу о обезбеђењу имовине и архиве бивших финансијских установа (Финансијске дирекције, Пореске управе, Надзорништва финансијске контроле, Одељка финансијске контроле, Инвалидског одсека и Катастарске секције). У том циљу водио је централни инвентар целокупне народне имовине у округу.

Проблеми финансирања врло брзо су се појавили пред овим одсеком. Државне касе старе власти у време оснивања овог одсека, биле су празне, а наплата пореза и осталих такса није вршена. Да би се некако дошло до најнеопходнијих финансијских средстава приступило се прикупљању добровољних прилога у корист народноослободилачког фонда. За кратко време прикупљено је преко шест милиона добровољних прилога.

Од друге половине септембра, па до краја децембра 1944. године, приходи и расходи народноослободилачког фонда били су следећи:

Приходи динара 44.981.018

Расходи динара 35.837.754

Приходи фонда били су од добровољних прилога (6.000.000 дин.), а остало је добијено од цигарет папира и соли.

Расходи фонда били су: набавка за војску разних ствари у циљу помагања народноослободилачке борбе, издаци за социјалне помоћи, и расходи око издржавања Окружног НОО-а.

4. **Технички одсек**, обављао је све послове око изградње и одржавања путева и осталих грађевинских објеката; регулације река и потока; израде водовода и канализације и њиховог одржавања; изградње и одржавања народних зграда и др.

5. **Привредни одсек**, делокруг послова овог одсека односио се на унапређење и радничко искоришћавање:

- пољопривреде и сточарства,
- шума и руда,
- индустрије, трговине и занатства,
- лова и риболова.

Одсек се старао: о набавци и прикупљању животних намирница за исхрану војске и становништва; чувању, преради и расподели прикупљених животних намирница.

Привредни одсек био је подељен на секције за пољопривреду, шумарство и рударство, набавку хране, индустрију, трговину и занатство, и лов и риболов.

6. **Социјални одсек**, старао се о исхрани становништва, издржавању дома стараца; снабдевању становништва одећом и обућом, запошљавању и др.

Најважнија брига социјалног старања у том времену била је, да се економски слаби помогну у храни, огреву и обући. Нарочито се водило рачуна да се колико толико обезбеде сиромашне породице бораца и оне чији су храниоци били стрељани од стране Немаца и домаћих сарадника или одведени на радове у Немачку.

7. **Војни одсек**, водио је послове око пописа становништва, контроле пријављених и непријављених грађана, мобилизационих спискова и др.

8. **Саобраћајни одсек**, старао се о поштанско-телеграфском и телефонском саобраћају; железничком саобраћају; врши упис обвезника рада и формира радне чете које према потреби распоређује на разне послове у округу.

Приликом одступања непријатељске војске сви важнији објекти на железници и главним друмовима били су разорени. То је непријатељ учинио да би онемогућио брзо напредовање и успешно снабдевање наше војске. За релативно кратко време саобраћај је био оспособљен: главни путеви Београд — Ваљево — Лозница, Ваљево — Косјерић — Ужице и Ваљево — Шабац, са којима се углавном служила војска, били су оспособљени за саобраћај моторних возила.

9. **Санитетски одсек**, руководио је болничким установама у граду: народном амбулантом, народном болницом и целокупном санитетском службом у округу.

Овај одсек био је подељен на три одељка: болнице, хигијену и апотеке.

10. **Културно-просветни одсек**, делатност овог одсека одвијала се преко шест сектора: радио службе, техничке службе, приредби,

библиотека, усмених новина и биоскопа. Поред тога, овај одсек је од свог оснивања, 26. септембра 1944. године, руководио целокупном просветном политиком на територији бившег округа.

Нарочито добре резултате овај одсек постигао је на новом организовању основних и средњих школа, формирању аналфabetских течајева, издавању усмених новина и др. Особито је била плодна издавачка делатност. У Ваљеву је штампано мноштво објава, прогласа, резолуција, а штампани су и листови „Слободна Србија“ у пет хиљада примерака и „Млади борац“ у две хиљаде примерака. Штампано је и Осамдесет две хиљаде разних пропагандних брошура: „Пут нове Југославије“, „Друго заседање АВНОЈ-а“, „Борба народа поробљене Југославије“ од друга Тита и друге.

Културно-просветна екипа окружног НОО-а заједно са војском давала је приредбе не само у Ваљеву, већ и у Обреновцу, Мионици Лајковцу, и у више села на територији округа.

Крајем децембра 1944. године овај одсек је реорганизован у „Просветно одељење“.

Целокупна унутрашња организација Окружног НОО-а заснована на одсецима задржала се углавном до средине марта 1945. године, када су због повећаног обима послова и нових задатака дотадашњи одсеци прерасли у одговарајућа одељења, а поједине секције у одсеке.

Општи закон о народним одборима (од маја 1946. године) детаљно је предвидео основне задатке и надлежност окружних народних одбора, као и послове које ови органи власти врше у области плана, пољопривреде, индустрије и занатства, грађевинарства и комуналног газдинства, трговине, финансија, просвете, радних односа и другим областима.

На бази овог закона Окружни народни одбор ускладио је свој рад и организацију, донео статут и друга нормативна акта по којима је радио непуну годину дана, јер новим „Законом о административно територијалној подели Народне Републике Србије, од 21. IV 1947. године, Окружни народни одбори као административно територијалне јединице укидају се и престају са радом 30. априла 1947. године.

ДЕЛАТНОСТ СРЕСКОГ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ ОДБОРА ЗА СРЕЗ ВАЉЕВСКИ

Овај одбор формиран је средином октобра 1944. године. Срез је обухватао веће подручје него што је данашња општина Ваљево. То су углавном сва она села у ближој и даљој околини која гравитирају граду.

Седиште Среског народноослободилачког одбора стално се налазило у Ваљеву.

Као виши степен власти СНОО повезивао је и организовао рад на подручју среза преко сеоских, односно месних и општинских народноослободилачких одбора. Његова улога на развоју власти, непосредно после рата, на овом подручју била је од великог значаја посто-

тову кад се имају у виду услови рада и живота у селу. Већ смо рекли да је делатност народноослободилачких одбора у неким местима, непосредно после ослобођења, била ометана делатношћу остатака разбијених четничких група. Један број одборника изгубио је и живот на извршавању задатака на плану обнове и успостављању нове народне власти.

Први председник СНОО био је Марко Павићевић, а секретар Гроздан Букановић.

Организациона структура СНОО-а била је готово иста као и окружног НОО-а.

Закон о административно-територијалној подели Народне Републике Србије који је донет 18. априла 1947. године довео је до укидања округа што је имало за последицу наглашенију самосталност среза.

Даљи развој Ваљева као друштвено-политичког и административно-територијалног центра праћен је даљим укрупњавањем територије среза, што је произишло из промена које су настајале развојем материјалне базе и развојем друштвено-политичког система.

ДЕЛАТНОСТ ГРАДСКОГ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ ОДБОРА У ВАЉЕВУ

Градски народноослободилачки одбор за град Ваљево изабран је 22. октобра 1944. године „јавним гласањем на пијаци од грађана и грађанки града Ваљева“.

Три дана после избора 25. октобра 1944. године извршено је конституисање. Првом седницом председавао је Живота Бермановић, тада председник Окружног народноослободилачког одбора за округ ваљевски. Председавајући је предложио да се одбор конституише и што пре отпочне са радом. После тога је Градски НОО једногласно изабрао чланове председништва и то:

Председник Живојин Исаиловић, учитељ у пензији

Потпредседник Надежда Ножица, домаћица

Секретар Цветко Јовановић, наставник Грађанске школе

Благајник Момчило Михаиловић, чин. фин. дирекције.

Организациона структура Градског НОО-а утврђена је по одсецима, а на челу сваког одсека налазио се одборник. Према врсти делатности формиран су следећи одсеци:

Назив одсека:	Руководиоци одсека:
1. Управни	Живота Јеремић
2. Социјални	Буда Миливојевић
3. Привредни	Василије Ножица
4. Судски	Јешко Ненадовић
5. Санитетски	Стратимир Лазић
6. Технички	Цветко Илић
7. Просветни	Радомир Ковачевић
8. Војни	Ратко Докић
9. Саобраћајни	Цветко Матић

Одбор почиње практично с радом првом редовном седницом која је одржана 30. новембра 1944. године. Пред њим су стајали

бројни проблеми али је он решавао прво оне који су били најхитнији што показује садржај рада прве седнице:

1. Доношење одлуке за прикупљање помоћи за војску;
2. Формирање и задаци Привредног, Санитетског и Социјалног одсека;
3. Образовање народне милиције и важност њеног рада и
4. Предлози и питања.

На истој седници формиран је одбор од 15 чланова у који су ушли поред одборника и грађани. Задатак одбора био је да прати акцију прикупљања помоћи за војску, а нарочито да води рачуна да се заведеним разрезом грађани што правилније оптерећују. Као што се види Одбор је од почетка морао радити првенствено за војску, а градски проблеми: водовод, канализација, школство, болнице — били су привремено у другом плану.

Ипак захваљујући брзом организовању и ефикасном деловању органа народне власти на овом подручју, непосредно после рата, успешно су захваћени важни проблеми, а тиме су веома брзо нормализовани минимални услови за живот и рад грађанства. Поред напора и рада на обнови града и привреде одмах је почело с увођењем прихода, као што је порез за издржавање служби ГНОО-а почетак рада просвете, давање социјалне помоћи и др.

Тако је 13. децембра 1944. године одређена такса мерине за пољопривредне производе и одређена трошарина за поједине артикле. Такса за све преставке и молбе упућене Градском НОО-у плаћала се 70 динара, а сиромашна лица била су ослобођена плаћања таксе.

Да је активност ГНОО-а заиста била широка документовано говоре и друге одлуке као што су: одлука о издржавању народне кухиње, одлука о оснивању државних привредних предузећа: „Вакоп“ (Ваљевско комунално предузеће), „Будућност“ — државни градски магацин и прве кредитне установе „Градска народна штедионица“ у Ваљеву и др.

Наредних година процес развоја органа власти општине Ваљево био је условљен општим развојем и изградњом народне власти у земљи, а посебно у Србији.

Законом о административно-територијалној подели Србије из 1947. године установљена су 42 месна народна одбора. Тако је овом организацијом у Ваљеву постојао Срески народни одбор среза ваљевског и Градски народни одбор за град Ваљево, а у околини су деловала 42 месна народна одбора.

У даљем периоду до 1952. године све промене које су вршене нису имале неки већи одраз на ову организацију власти на овом подручју која је установљена 1947. године.

Предаја предузећа на управљање радним колективима, односно увођење радничког самоуправљања 1950. године имала је одлучујући значај за даљи друштвено-политички развитак и у општини Ваљево.

Ваљево, као и остали градови, Законом о народним одборима од априла 1952. године, добило је статус градске општине са посебним правима.